

УДК 001.32(477)"1926/1931":[027.54(477):01]

Галина Солоіденко,канд. історичних наук, провідний науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Бібліографічна комісія ВУАН та її незавершена діяльність

На основі архівних матеріалів висвітлено історію створення Бібліографічної комісії ВУАН (1926–1931). Аналізуються рішення першого Пленуму Бібліографічної комісії ВУАН, результати генерального обліку бібліографічної роботи кінця 1920-х рр., діяльність вчених-бібліотекознавців щодо створення українського бібліографічного репертуару.

К л ю ч о в і с л о в а: Укрнаука, Українська академія наук, Всенародна бібліотека України, Бібліографічна комісія ВУАН, облік бібліографічної роботи, український бібліографічний репертуар.

Потреба «планово організувати та координувати бібліотечну справу всієї ВУАН у цілому»¹ виникала регулярно і вимагала створення постійно діючих колегіальних органів. Особливої гостроти це питання набуло у складні для Української академії наук та Всенародної бібліотеки України часи – 20-ті роки ХХ ст. Саме в цей період були створені та розпочали роботу Бібліотечна і Бібліографічна комісії ВУАН. Як зазначав директор Всенародної бібліотеки України С. Постернак, «...наростання бібліотечно-бібліографічного руху приводить, нарешті, до організації бібліографічного центру УСРР – Бібліографічної Комісії при Українській Академії Наук, і до постановки питання про всю бібліотечну політику УСРР в державному масштабі, в Колегії НКО і в Держнаукметодкомі НКО»².

Відповідаючи на звернення Укрнауки про створення відповідного центру для координації бібліографічної роботи, Всенародна бібліотека України констатувала «...таким органом, що відповідає поставленим вимогам, є Українська академія наук, і саме при ній треба утворити науково-керуючий і координуючий центр наукової бібліографії України, надавши йому, відповідно до структури Академії Наук, форму Комісії, в деякій аналогії з Бібліографічною Комісією Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові»³.

Президія Укрнауки 28.08.1926 р. ухвалила рішення утворити при Українській академії наук

Бібліографічну комісію для об'єднання та керування науково-бібліографічною роботою всіх установ, що її ведуть, зокрема для об'єднання роботи зі складання українського бібліографічного репертуару [1]. Академії наук було доручено скласти проект положення про Комісію⁴ з пояснювальною запискою до нього, який Укрнаука затвердила 20.09.1926 р. За словами наукового секретаря Бібліографічної комісії М. І. Сагарди, «... в положенні завдання Комісії сформульовано категорично – організуючий та централізуючий характер її визначено найрішучіше»⁵. Згідно з документом, бібліографічна робота всіх наукових установ УСРР спрямовувалася на обслуговування науководослідної діяльності. Передбачалося також скоординувати бібліографічну роботу наукових установ та сформувати єдиний план бібліографічної роботи УСРР; створити спільними зусиллями наукових та бібліографічних установ УСРР вичерпний всеукраїнський бібліографічний репертуар. У Положенні також наголошувалося на виділенні регіональної бібліографії з метою вивчення України з соціально-економічного погляду (економіки, історії, етнографії), на розробленні інструкції зі збирання матеріалів та бібліографічного їх оформлення, на наданні допомоги в організації роботи на місцях, на сприянні у виданні складних покажчиків⁶.

⁴ Положення про Бібліографічну Комісію при ВУАН. *Бібліотечний збірник*. 1927. Ч. 3. Бібліографія на Україні. С. 35–36.

⁵ Сагарда М. І. Організація бібліографії на Україні. Заснування Бібліографічної комісії Української академії наук. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1927. № 1. С. 9.

⁶ Бібліографічна комісія ВУАН: Звідомна доповідь на засіданні Президії ВУАН 15. XI. 29 р. *Вісті ВУАН*. 1929. № 9/10. С. 27–42.

¹ Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. 1, спр. 33, арк. 6–7.

² Постернак С. [ред. ст.]. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1927. № 1. С. III–VIII.

³ Сагарда М. І. Організація бібліографії на Україні. Заснування Бібліографічної комісії Української академії наук. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1927. № 1. С. 7.

Упродовж 1927–1929 рр. Бібліографічна комісія ВУАН розгортає активну координаційну діяльність. Перший Пленум Бібліографічної комісії ВУАН, що проходив 11–14 квітня 1927 р., визначив основні проблеми бібліографії в Україні, її значення, завдання, окреслив шляхи розвитку та методи координації бібліографічної діяльності у рамках Академії наук [5]. Пленум обрав членів Президії, куди увійшли: М. В. Птуха, директор Інституту демографії – голова; С. П. Постернак, директор ВБУ – заст. голови; М. І. Сагарда, зав. відділу періодики ВБУ – вчений секретар; Ю. О. Меженко, директор Українського наукового інституту книгознавства; М. А. Годкевич від Української книжкової палати, уповноважений по м. Харків; С. Л. Рубінштейн, директор Одеської центральної бібліотеки. Принципово важливим було рішення Пленуму щодо залучення до складу Комісії закордонних українських бібліографів, а також надання права Президії обирати вчених-кореспондентів Комісії як в Україні, так і поза її межами.

Під час пленарного засідання було виголошено низку доповідей: «Підсумки бібліографії на Україні» (М. І. Ясинський), «Основні проблеми українського бібліографічного репертуару» (М. І. Сагарда), «Завдання бібліографії на Україні» (Ю. О. Меженко і М. А. Годкевич), «Організаційні питання рекомендаційної бібліографії на Україні» (Д. А. Балика), «Бібліографія на Україні XIX–XX ст.» (М. І. Ясинський), «Організація бібліографії наукової літератури на Україні» (С. Л. Рубінштейн). План діяльності Бібліографічної комісії та її Президії представив С. П. Постернак [5]. Були ухвалені резолюції по всіх доповідях, а також затверджена «Анкета для генерального обліку бібліографічної роботи в Україні та про Україну». З огляду на величезне наукове значення українського бібліографічного репертуару, вирішили присвятити йому наступний пленум Бібліографічної комісії ВУАН.

Основна діяльність Бібліографічної комісії після першого Пленуму спрямовувалася на підготовку роботи до генерального обліку бібліографічних установ та діячів бібліографії. Щорічний анкетний облік мав стати важливим підґрунтям для складання координаційного плану бібліографічної роботи в Україні.

Комісією була уточнена «Анкета для генерального обліку бібліографічної роботи на Україні та про Україну»⁷ та підготовлено супровідний лист до неї. У спеціальному зверненні, за підписом академіка

М. В. Птухи, окреслювалися завдання бібліографії відповідно до вимог тогочасного державного, економічного і культурного будівництва як у науковому плані, так і в практичній роботі, ставилися питання координації та погодженості дій, планів організації бібліографічної роботи в Україні⁸.

Всього в анкеті було 13 питань. Вони стосувалися обліку установ та осіб, що вели бібліографічну діяльність із зазначенням не лише адреси та назви організації, а й дати її заснування, характеру діяльності (випадковий чи регулярний), конкретних планових завдань, стану бібліографічної роботи у 1927 р., списку надрукованих бібліографічних праць, списку підготовлених до друку запланованих робіт. В анкеті також необхідно було відзначити якість (повноту та вичерпність) бібліографії, методи роботи з бібліографічною літературою, наявність методичних розробок та інструкцій, їх характер та спрямованість (реєстраційну, рекомендаційну, критичну), наявність бібліографічного матеріалу (картотек, покажчиків), осіб, які професійно займаються бібліографічною роботою, а також науковців, які здійснюють бібліографічні дослідження тощо [3]. Таких анкет до установ було надіслано 928, а окремим науковим працівникам – 25 005⁹.

Як зазначає В. Петрикова, сам процес анкетування та реорганізаційні зміни, що відбулися в УАН протягом 1931–1933 рр., не дали змоги всебічно проаналізувати фактографічну інформацію, зібрану за допомогою анкет. Кілька статей тих років подали лише узагальнюючу характеристику анкет, описавши переважно недоліки організаційної роботи Бібліографічної комісії УАН [7].

З 1928 р. у складі Бібліографічної комісії ВУАН почала працювати Каталогічна комісія, створена згідно з постановою Першої конференції наукових бібліотек. Як зазначено у «Звідомленні Всеукраїнської академії наук у Києві за 1927 р.», після Пленуму Каталогічна комісія увійшла до складу Бібліографічної комісії та перетворилася на її підкомісію. Крім того у роботі Бібліографічної комісії Академії наук та в Комісії зі складання української каталогічної інструкції активну участь брали члени Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії¹⁰. За планом роботи на 1929/30 рр., мав бути підготовлений про-

⁸ Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 253, арк. 94.

⁹ ІР НБУВ, Ф. 52, спр. 228, арк. 3.

¹⁰ Козловський В. О. Каталогічна підкомісія Бібліографічної комісії ВУАН. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1930. № 4. С. 92–93.

⁷ Анкети генерального обліку бібліографічної праці на Україні за 1927 рік. Архів НБУВ, ф. 1, оп. 1, спр. 201, 146 арк.

ект правил всіх частин Каталогграфічної інструкції з конкретними прикладами. Бібліографічній комісії пропонувалося подати доповідь та огляд літератури з описання творів, що мають колективного автора, а також рекомендувалося організувати широке обговорення проекту для остаточного вироблення правил української каталогграфічної інструкції.

За перші три роки діяльності Бібліографічна комісія підготувала бібліографії праць для всіх відділів ВУАН. Її члени проводили експертизу повноти покажчиків, допомагали складати їх за унормованими правилами бібліографічного опису. Комісія збирала відомості про бібліографічну роботу кафедр, проводила бібліографічні наради та обговорення бібліографічних праць. На громадських засадах її члени брали участь у роботі спеціальної ради при редакції журналу «Україна»¹¹. Одним з найбільших бібліографічних оглядів, надрукованих у журналі, вважається стаття О. О. Малиновського «Науково-дослідний і науково-видавничий рух Радянської України в 1927 році. Бібліографічний огляд» [6]. Щоб заохотити загал актуальними питаннями бібліографії, Комісія розпочала видавничу діяльність. Побачили світ спеціальний «Методологічний збірник» (1928, т. 1), бібліографії П. Куліша (уклад. Є. Кирилюк), Ф. Вовка (уклад. Г. Вовк) обидва – 1929 р. [2].

Бібліотечна комісія встановила тісні зв'язки з бібліографічними та бібліотечними установами Союзу, налагодила співробітництво з НТШ у Львові з метою охоплення якнайбільшої частини території етнографічної України та з'ясування основних завдань бібліографічної роботи у всеукраїнському масштабі.

У другій половині 1927 р. Президія Бібліографічної комісії порушила перед Укрнаукою питання про організацію II Пленуму та про виділення на це відповідних коштів. Проте, цього не було зроблено. Через деякий час Президія Комісії виступила з ініціативою скликати навесні 1929 р. I Всеукраїнський бібліографічний з'їзд, мотивувавши це тим, що у РСФРР відбулися вже два бібліографічні з'їзди (1924-го і 1926 р.), а в Україні бібліографічні проблеми не набули широкого обговорення. Проте, Укрнаука визнала за потрібне лише розширити Пленум комісії представниками від усіх наукових установ, що опікуються бібліо-

графічною діяльністю, або заінтересовані в ній. Розширений Пленум Комісії вирішили скликати в Харкові у березні 1929 р. Втім, через брак коштів його проведення перенесли на 1929/30 р.

Варто відзначити, що Бібліографічна комісія ВУАН виконувала й функції керівного органу. Так, у 1930 р. Укрнаука запропонувала Бібліографічній комісії докладно проаналізувати видавничу продукцію Української книжкової палати та надіслати свої зауваження і побажання. Взявши до уваги виявлені недоліки в роботі Української книжкової палати, Укрнаука зобов'язала Президію Бібліографічної комісії «... категорично висловити побажання, щоб ясно було визначено місце Української книжкової палати серед бібліографічних установ УСРР і щоб бібліографічна робота її й відповідно до цього видавничої діяльності набула точно визначених форм і спрямована була передусім на забезпечення інтересів державної бібліографії та наукових потреб»¹².

У планах Бібліографічної комісії на наступне 4-річчя зазначалося: організувати регулярне інформування про роботу бібліографічних закладів за допомогою бюлетенів; розробити проекти складання бібліографії української бібліографії та українського бібліографічного репертуару; видати в перекладі українською мовою окремі розділи таблиць «Міжнародної дицемальної бібліографічної класифікації» Міжнародного бібліографічного інституту; видати каталогграфічну інструкцію; організувати видання як методологічних, так і практичних бібліографічних праць, особливу увагу приділивши краєзнавчим покажчикам; репрезентувати ВУАН у союзних та закордонних бібліографічних установах, комісіях, на конференціях, з'їздах тощо.

В організаційному плані передбачалося чітке розмежування повноважень Пленуму і Президії Комісії [9]. Однак, цим планам не судилося збутися.

7–9 червня 1931 р. Бібліографічна комісія ВУАН скликала I Всеукраїнську бібліографічну нараду з метою розвінчання класово-ворожої ідеології на бібліографічному фронті та перебудови бібліографії на засадах марксистсько-ленінської методології. В роботі бібліографічної наради, що проходила в Києві, взяло участь 229 осіб від 100 установ УСРР, у т. ч. 15 співробітників ВУАН від 13 її установ. Присутні заслухали три методологічні доповіді: Я. Розанова «Бібліографія і діалектика» (від ВУАМЛІНу); М. Золотарьова «Класова бо-

¹¹ Архів НАН України, ф. X, спр. 3652–3660. Протоколи Бібліографічної наради при редакції журналу «Україна» 1929–1930 рр.

¹² *Вісник ВУАН*. 1930. № 1. С. 45.

ротьба на книгознавчому фронті» (від ВУАМЛІНУ); К. Довганя «Нинішня методологічна ситуація на книгознавчому бібліографічному фронті» (від журналу «Критика»). У підсумках роботи Бібліографічної комісії ВУАН зазначалося, що 1931 р. став роком методологічного переозброєння на засадах марксистсько-ленінської матеріалістичної діалектики, роком гострої критики й самокритики наукової роботи комісії та її членів за попередні роки.

Доповідачі, говорячи про результати практичної роботи Бібліографічної комісії ВУАН за 1931 р. відзначали, що було зібрано бібліографію літератури про ВУАН за 1930–1931 рр. та бібліографію рецензій на твори ВУАН за цей же період. Також наголошувалося, що перехід організаційної функції в масштабі УСРР від Бібліографічної комісії ВУАН до Української книжкової палати в Харкові, який відбувся у 1931 р., означає, що завершився перший організаційно-плановий етап її діяльності і розпочався другий – науково-дослідний, пов'язаний з розробленням методології та методики бібліографічної роботи¹³. Проте, так званий науково-дослідний етап діяльності Бібліографічної комісії ВУАН так і не розпочався.

На початку 1930-х рр. українізацію більшовицька влада припинила, багато діячів науки і культури зазнало репресій, а їх доробок фактично вилучили з наукового обігу. Комісія Народного комісаріату освіти звинуватила українських бібліотекознавців у тяжінні до буржуазних концепцій, через що подальше розроблення теоретичних питань бібліографознавства було згорнуте, діяльність Бібліографічної комісії ВУАН припинена, а саме поняття «український бібліографічний репертуар» зникло з бібліотечної термінології.

У 1945 р. Бібліотека Академії наук знову розпочинає роботи, спрямовані на створення українського бібліографічного репертуару, навіть знаходить підтримку і розуміння важливості цієї роботи з боку Президії АН УРСР. Для вирішення методологічних, методичних та організаційних питань 22–23 грудня 1945 р. проводиться нарада з порядком денним «Створення бібліографії української книги за період 1798–1918 рр.» за участю представників Львівської бібліотеки АН УРСР, Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР, бібліотеки Київського державного університету. Однак ухвалити потрібних рішень не вдалося. Чергове

зібрання, за висловом Я. Дашкевича, залишилося «нарадою нездійснених мрій» [4]. Нові надії з'явилися лише у 1989 р., коли Бюро відділення літератури, мови та мистецтва АН УРСР ухвалило рішення «Про створення державного фундаментального реєстру друкованої продукції України», складовою частиною якого мала стати «Бібліографія української книги». Втім, без єдиного координаційного центру, без його повноважень у всеукраїнських масштабах ця діяльність у подальшому здійснювалася лише в рамках окремих відомств.

Сьогодні питання бібліографічної діяльності порушуються і обговорюються на міжнародних конференціях НБУВ, під час роботи бібліографічних семінарів Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого, проте за майже 90 років після першого Пленуму Бібліографічної комісії ВУАН в Україні не відбулося жодного заходу належного рівня.

Створення Бібліографічної комісії ВУАН, залучення провідних вітчизняних учених, зокрема, академіків В. І. Липського, А. Ю. Кримського, М. В. Птухи до вирішення питань української бібліографії, позитивно позначилося на розробленні теоретичних і методичних питань бібліографії. За сприяння ВБУ, Бібліографічна комісія ВУАН багато зробила для координації, організації та планування бібліографічної роботи в системі Академії наук, у наукових бібліотеках, які підпорядковувалися іншим відомствам. Зокрема, шляхом опитування був проведений генеральний облік наукових установ, їх бібліотек та стану бібліографічної роботи в УСРР.

Бібліографічна комісія та Науково-дослідна комісія бібліотекознавства відіграли важливу роль у формуванні української бібліографічної школи. Їх представники розглядали бібліографію не лише як допоміжний засіб наукових досліджень, виробництва, освіти, але й як окрему галузь наукового знання, багатофункціональне явище. Вітчизняним вченим вдалося виокремити основні напрями бібліографознавства та практичної бібліографії, зокрема такі, як рекомендаційна та критична бібліографія у контексті вивчення бібліопсихології, критичної методики читання, бібліосоціології¹⁴.

Протоколи засідань Бібліографічної комісії ВУАН свідчать про надзвичайно відповідальне

¹³ Бібліографічна комісія ВУАН. *Вісник ВУАН*. 1932. № 1. С. 14–21.

¹⁴ Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. К., 2009. С. 211.

ставлення її членів до бібліографічної роботи як до праці великої ваги. Вони були однотайні в розумінні бібліографії як єдиної дисципліни бібліологічного комплексу, що має дві складові – практичну (діяльність зі створення бібліографічних посібників) та наукову, котрі співіснують в органічній єдності.

Бібліографічні посилання

1. Бібліографічна комісія Української Академії наук у Києві. *Бібліотечний збірник*. 1927. Ч. 3. Бібліографія на Україні. С. 35–42.
2. Білокін С. І. Бібліографічна комісія ВУАН. *Енциклопедія сучасної України* / НАН України, Наук. т-во ім. Т. Шевченка. Київ, Поліграфкнига, 2003. Т. 2. С. 620.
3. Вересовська Т. В. Видавнича та бібліографічна діяльність Соціально-економічного відділу УАН–ВУАН (1919–1928 рр.) як джерело з історії науки: автореф. дис. канд. іст. наук / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. К., 2000. 19 с.
4. Дашкевич Я. Народа нездійснених мрій. *Бібліотечний вісник*. 1993. № 3–4. С. 30–35.
5. Іванченко М. М. Перший пленум Бібліографічної комісії Української Академії наук. *Бібліолог. вісті*. 1927. № 2. С. 108–109.
6. Малиновський О. О. Науково-дослідний і науково-видавничий рух Радянської України в 1927 році : бібліогр. огляд. *Україна. Наук. двохміс. українознавства*. К., 1928. Кн. 4. С. 110–114.
7. Петрикова В. Архівні матеріали бібліографічної комісії УАН в контексті сучасної теорії інформаційної культури. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, АБУ. К., 2011. Вип. 31. С. 340–348.
8. Сагарда М. У бібліографічній комісії ВУАН. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1928. № 2. С. 122–123.
9. Сагарда М. Бібліографічна комісія при ВУАН. *Журн. бібліотекознавства та бібліогр.* 1930. № 4. С. 89–92.

Halyna Soloidenko,

Cand. Sci. (Historical), Leading Research Associate, Vernadsky National Library of Ukraine

BIBLIOGRAPHIC COMMISSION OF VUAN AND ITS INCOMPLETE ACTIVITIES

The history of the creation of the Bibliographic Commission of the VUAN (1926-1930) is considered. The activities of the scientists of the Ukrainian Academy of Sciences, well-known librarians and bibliographers of Ukraine, which were members of the commission and actively participated in its work, are covered. Information is given on the organization of the first plenum of the Bibliographic Commission of VUAN, the questioning of bibliographic institutions and bibliography figures, the question of creating a Ukrainian bibliographic repertoire.

К е у о р д s: Bibliographic Commission of the VUAN; Ukrainian Academy of Sciences, National Library of Ukraine, accounting of bibliographic work, all-Ukrainian bibliographic repertoire.

References

1. (1927). Bibliografichna komisiia Ukrainskoi Akademii nauk u Kyivi. [Bibliographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv]. *Bibliotechnyi zbirnyk (Vol. 3)*. [in Ukrainian].
2. Bilokin, S. I. (2003). Bibliografichna komisiia VUAN [Bibliographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences]. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy (Vol. 2)*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Veresovska, T. V. (2000). Vydavnycha ta bibliografichna diialnist Sotsialno-ekonomichnoho viddilU UAN-VUAN (1919-1928 rr.) yak dzherelo z istorii nauky [Publishing and bibliographic activity of the Social-Economic Department of UAN-VUAN (1919-1928) as a source of the history of science] Extendet abstract of candidates thesis. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Dashkevych, Ya. (1993). Narada. nezdiisnennykh mrii [Meeting of unfulfilled dreams]. *Bibliotechnyi visnyk, 3–4*. [in Ukrainian].
5. Ivanchenko, M. M. (1927). Pershyi plenum Bibliografichnoi komisii Ukrainskoi Akademii nauk [The first plenum of the Bibliographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences]. *Biblioloh. visti, 2*. [in Ukrainian].
6. Malynovskiy, O. O. (1928). Naukovo-doslidnyi i naukovo-vydavnychiy rukh Radianskoi Ukrainy v 1927 rotsi [Scientific research and publishing movement of Soviet Ukraine in 1927] *Ukraina. Nauk. dvokhmis. ukrainoznavstva, (Vol. 4)*. [in Ukrainian].
7. Petrykova, V. (2011). Arkhivni materialy bibliografichnoi komisii UAN v konteksti suchasnoi teorii informatsiinoi kultury [Archival materials of the bibliographic commission of the UAN in the context of modern information culture theory]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (Vol. 31)*. [in Ukrainian].
8. Saharda, M. (1928). U bibliografichnii komisii VUAN [In the bibliographic commission of VUAN]. *Zhurn. bibliotekoznavstva ta bibliohr, 2*. [in Ukrainian].
9. Saharda, M. (1930). Bibliografichna komisiia pry VUAN [Bibliographic Commission at VUAN]. *Zhurn. bibliotekoznavstva ta bibliohr, 4*. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 4.06.2018 р.